

Rajslí Ilona

∴ Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
∴ rajslí@stcable.net

ESKÜSZÖVEGEK KÓRÓGYRÓL

Oaths from Kórógy

Az 1990-es évek elején Kórógyról elhurcolt ötkötetnyi 19. századi szuperintendensi jegyzőkönyv kéziratos anyagában értékes esküszöveg-mintákat találunk a presbiterek, az asszesszorok, az iskolafelügyelők, az eklézsia gondnokának, valamint a bábáknak a felesketésére. E formulaszerű egyházi jogi szövegek a tájegység sajátos nyelvi emlékeinek számítanak, archaikus vonásaik révén nyelvjárás-történeti jelentőséggel is bírnak, ugyanakkor autentikus művelődéstörténeti dokumentumok; a bábák esküszövege pedig fontos néprajzi vonatkozású adatokat tartalmaz. Éppen ezért az esküszövegek szövegelemzése komplex megközelítést igényel.

Kulcsszavak: református esküszövegek, Szlavónia, nyelvemlék, szövegelemzés, művelődéstörténet

BEVEZETÉS

A könyvek sorsát említő szólás, a *habent sua fata libelli* az 1990-es évek elején Kórógyról elrabolt presbiteri jegyzőkönyvek esetében nem csupán közhelyszerű szentencia. A térségben dúló háború ennek az Árpád-kori falunak az életét is felforgatta, a református egyház folytonosságát ellehetetlenítette, a lakosokat évekre magyarországi menekülttáborokba kényszerítette, közülük csak kevesen maradtak szülőhelyükön. A kórógyi református egyház pedánsan vezetett dokumentumai (presbiteri jegyzőkönyvei) közül öt kötet Újvidéken bukkant fel, s a lelkiismeretes és gyors intézkedésnek köszönhetően kapott helyet a Matica srpska levéltárában.¹

A kórógyi jegyzőkönyvek nagy formátumúak, méretük 29,6×42 cm. Állapotuk eltérő jellegű: amennyiben megmaradt a fedél, ez igen kopott karton, a cím egyiken sem olvasható teljességében. A gerinc és a sarkok valamikor igényesen be voltak kötve, bőrbevonatúak lehettek. A kartont átfúrták és ebbe madzagot húztak, ez tartotta össze a lapokat. A vastag papíroldalak – feltehetően a hábo-

¹ Levéltári jelzetük: PPIV2508 (1842–1869), PPIV2509 (1845-től), PPIV2510 (1825–1844), PPIV2511 (1818-tól), PPIV2512 (1865-től). Idézéskor a jelzet utolsó két számát és az oldalszámot adjuk meg.

rús körülmények okozta kallódás következtében – több helyen átáztak, az írás emiatt összefolyt és kivehetetlenné vált, lapozáskor az oldalak közül homok és mésztörmelék hullik ki.

A SZÖVEGEK PROVENIENCIÁJA, A TERÜLETI BESOROLÁS PROBLEMATIKÁJA

A vizsgált jegyzőkönyvekben szereplő falvak, az itt felölelt vidék nem sorolható be egyértelműen egyetlen később kialakult földrajzi térség kereteibe sem; a történelem során alakultak, változtak a vármegyék, járások határai. Így Kórógy a különböző korok területrendezésében tartozott Valkó, majd Szerém megyéhez is, később viszont szlavóniai faluként tartják számon. Fényes Elek, a kor és a táj kitűnő ismerője több művében tiltakozik a szlavóniai besorolás ellen, ám a kérdéses terület státusa ekkorra már rendeződhetett, mert a szuperintendensi jegyzőkönyvek több példányának bevezetőjében szerepel a „Szlavónország” lokalizálás; tehát ez elfogadott, megszokott lehetett már ekkor a közigazgatásban, adminisztrációban. Pl.: „A’ Helv. Vallástételt követő Alsó Baranyai és Bácsi Egyház Vidéki Tanács 1836-dik évi Protocolluma.” Alatta így indul a szöveg: „Tekintetes Verötze Vármegyében Kebelezett Magyar Rétfaluban...” (10 – 98.) Fényes Elek szerint: „Posega, Szerem, Veröcze vármegyékre, ’s Pétervárad, Brodi Gradiskai végezderekre ’a hibás Szlavonia nevezetet, csak a’ mult század közepe táján kezdték ráragasztani, némelly azon környékekben kormányzó idegen hadi tiszték, ’s ezekután több tudatlan geográfusok, és földabrosz-írók” (FÉNYES 1839: 4). Amennyiben a felekezeti hovatartozás szempontjait helyezzük előtérbe, egyértelművé válik (a korabeli helyesírással) Szent László, Belle, Kopáts, Karancs, Haraszi, Laskó, Csuzs, Veress Mort (Veressmart), Sepse, Darótz, Herczeg Szöllős, Kő, Piross, Cservenka, Soóvé, Torsa (Torzsa), Szivatz, ÓMorovitzs, Újj Verbacz, Újj Vidék, Zombor, Pacsér vallási életének összetartozása. Kórógy van a központi helyzetben, hiszen itt készülnek a jegyzőkönyvek, innen indulnak a körlevelek, a szövegekből kirajzolódó élettér képe nemcsak erre a mikrovilágra érvényes, szinte minden református falu életére leképezhető.

AZ ESKÜSZÖVEG MINT SZÖVEGTÍPUS

Az esküszövegek tipológiai meghatározását, besorolását nyelven kívüli, pragmatikus tényezők segítik leginkább (EÖRY 1995: 128). Így megállapítható, hogy e szövegek formulaszerűek, az egyházi jogi eljárások számára állították össze. Keletkezésük idejét nehéz meghatározni, mert az eskü mint aktus feltehetően már a legkorábbi időkből kimutatható. Az esküszövegek kezdő és

záróformulái² az évszázadok során alig változtak. A 18–19. századi szövegek a következő formulával indulnak: *Én N. N. esküszöm az élő Istenre...*, amit a mai szertartás némileg átformált: *Én....., esküszöm a Szentháromság Istenre...* Egy 1795-ből származó (érkeserői) református bábaeskü szövegében ugyanezeket a kötött szórendű mondatokat találjuk, akárcsak a mai presbiteri esküszövegekben, azzal, hogy a mai szövegek megrövidültek, az eskütevő feladatkörei nincsenek expliciten a szövegben. Ilyen például a mai presbiteri esküszöveg: „*Én....., / esküszöm a Szentháromság Istenre / Hogy a tisztemmel járó kötelességeket és feladatokat, / szolgálatomat Isten dicsőségére / egyházunk épülésére / és népünk javára / a Magyarországi Református Egyház rendjében / úgy igyekszem teljesíteni, / hogy az egyház hasznát mindenkor / a magam hasznának elébe helyezem. / Isten engem úgy segítjen! / Ámen* (<http://www.parokia.hu/lap/daranyi-reformatus-egyhazkozseg/cikk/mutat/apresbitervalasztas-lepesei-torvenyeink-szerint/>).

Érdeemes megjegyezni, hogy az esztergomi főegyházmegyei könyvtár kéziratgyűjteménye olyan 16. századi tanácsosi és bírói esküszövegeket tartalmaz, amelyek még egészen más szerkezetűek, ún. önmegátkozással kezdődnek, ami az eskü súlyát hivatott növelni. Ezután azoknak a büntetteknek a felsorolása következik, amelyeknek elkövetőit az esküvőnek meg kell neveznie, s csak ezután tér ki az esküszöveg a kötelezettségekre, valamint jön a befejezés. Így kezdőformulája is más: *Isten theged wgy segellyen, zwz Maria,...* a zárófordulat pedig: *Isten teged vgy segéchen, es ez szent kereszt. Gazdag István Debreceni esküszövegek* címmel adott közre 48 olyan szöveget 1838-ból, amelyek a város életében szerepet játszó, főleg a közigazgatási hivatalnokokra vonatkoztak. E szövegek kapcsán a továbbhagyományozódás jelenségét maga a közreadó is hangsúlyozza: „Az egykori címből is világosan kiderül, hogy ezek az esküszövegek a XVIII. század elejétől éltek, hiszen 1838-ban »újjonnan leírtak«” (GAZDAG 1985: 175).

A református egyház joggyakorlatában fellelhető korábbi szövegekben sem fordultak elő olyan – önmegátkozással utaló – mondatok, amelyekről már az I. Lajos korabeli jogélet hiteles szövegei tanúskodnak. Ezt a korai, érkeserői (Bihar megye) bábaeskü³ szövege is alátámasztja. Kovács Ferenc hangsúlyozza: „Az eskü – már a legkorábbi időkben is – az igazságtevésben, majd a szervezett bíráskodásban és egyéb fontos dolgokban a természetfeletti erők segítségét – hamis eskü vagy esküszegés esetén ezeknek az erőknek a vélt büntetését – igénybe

² Ezeket Balázs János ünnepélyes szövegrésznek, protocollumnak nevezi (BALÁZS 1985: 275).

³ A bábaeskü szövegének lelőhelye:

<http://erkeseru.blogspot.com/2009/04/baba-eskuszovege-1795.html>

vevő formális bizonyítási elem” (KOVÁCS 1961: 285). Artturi Kannisto finn néprajzkutató és nyelvész a manysik között járva megállapította, hogy az eskütétel igen régi szokása a finnugorságnak, ilyen a tűz-eskü a voguloknál és az osztjákoknál, a különféle állat-eskü, mint amilyen a medve-eskü a voguloknál, amit Munkácsi Bernát terepi kutatásai is alátámasztottak. A rokon népek mitológiájában, a honfoglalás előtti korról szóló mondákban egyaránt fellelhető esküformák egyes elemei, motívumai áthagyományozódtak a honfoglalás utáni kor magyar jogszokásába is. Az ún. föld-eskü – melynek lényege az Árpád-korban az elemek kultikus tisztelésén alapul – nyomokban fellelhető még a későbbi időszakban is. Idővel az eskütétel „etnikus” elemei a kor követelményeinek megfelelően átalakultak, a 11–16. századi eskükben együtt éltek a pogány kultikus elemek a szövegkezdő és -záró monoteista, keresztény és zsidó elemekkel, s a pogány kori átkok teljesen eltűntek, s a szövegkezdő és -záró istentanúszkodásra korlátozódó elemmé zsugorodtak (vö. BÓNIS–KOVÁCS 1961: 292–293).

A KÓRÓGYI ESKÜSZÖVEGEKRŐL

A szövegek feldolgozásakor a tartalmi és történeti szempontok mellett a nyelvi-nyelvjárási jelenségekre is figyeltünk, hiszen számos archaizmus és tájnyelvi elemek találhatóak bennük. Ezért a jegyzőkönyvek kéziratos szövegeit bethív átiratban közöljük, törekedve az interpunkció, a tagolás vizuális elemeinek átadására; így ez az átirás részben be tudja mutatni az eredeti kézírás korabeli sajátosságait (vö. RAJSLI 2001: 49–54). Néprajzi és művelődéstörténeti sokoldalúsága révén szövegvizsgálatkor a legnagyobb figyelmet az 1818-tól vezetett jegyzőkönyv anyagában található bábaeskü kapta.

„A Bábák Esküvése formája⁴

Én N. N. esküszöm az Élő Igaz Istenre, hogy a’ Bábai Hivatalombann a’ mellyre választattam, jó Lelekiesmérettel, hűséggel és szorgalmatossággal eljárók, nevezetesenn hogy a’ Szülő Asszonyokhoz hivattatván minden serénységgel, személy válogatás nélkül, más dolgaimat félre tévénn sietek, ’s elmégyek, azokat a szülés fájdalmi és veszedelmei között, tellyes erőmmel és tudományommal segitem, a’ született gyermekkel semmiféle babonaságot nem tselekszem; ha beteg vólna azonnal a’ Sz. Kereszttség végett az Egyházi Tanítóhoz viszem, vagy vitetem, soha sem a’ nehézkeseknek semminémű ollyas italt, füvet vagy akármit, a’ mi idétlen szülést, sem a’ gyermeknek ollyat, a’ mi

⁴ Figyelemre méltó, hogy itt a címben már a *bába* szóra rövidül a megnevezés, míg a korábbi, érkeserűi református bábaeskü címe: *Öreg asszony, vagy bába esketésének formája*. Ez utóbbi címben még kitapintható a szláv jövevényszó jelentésfejlődése, miszerint a *bába* az ’öregasszony’ értelmű szóból természetesen alakult ki, mivel éppen a tapasztalt öregasszonyok munkája volt nélkülözhetetlen a szülések körül.

"mennem" olyan itale füve vagy akármis, a mi ideilem stülése,
 sem a gyermektől olyat, a mi neki kár, vagy halálra okozhatna
 nem adok; sőt ha fővenytelenül vöröské esett keményesé tui,
 nek a stellységem. (Városbann) amjival inkább ha arokról való,
 mi olyas gonosz beledesre öfönöztem, arokrat a "Kendy Piro"
 nál bemondani el nem mulatom. A omni en omni ekeke béké,
 lyeriteni igyeksem, sőt a memjire ar erőteljes engem betelje
 item: Ugy segejjen engemet ar én itenem.

Conduite Vista.
 Tractus

Évek	Prakt.	Élethe	Állatfajt	Állatf.	Állatf.
			Szorgalm.	Judais	Conduite
188.	188.	Jambor	dehri	Deák	Botilla
188.	188.	Csendes	szorgalm.	Kömer	Erődigyen
188.	188.	Városi	szorgalm.	Deák	Erődigyen
188.	188.	Jelentés	szorgalm.	Deák	Botilla
188.	188.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
188.	188.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
188.	188.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
188.	188.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla

Kereseteltettek Schemaja.

Évek	Prakt.	Élethe	Állatfajt	Állatf.	Állatf.
1882.	Jan. 12.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
	Feb. 2.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
	18.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla
	Máj. 1.	Itala	szorgalm.	Deák	Botilla

neki kárt, vagy halált okozhatna nem adok; sőt ha törvénytelenül terebbe esett személyeket tudnék a helységben (:Városbann:) annyival inkább ha azoktól valami ollyas gonosz tselekedetre ösztönöztetném, azokat a' rendes Bironak bmondani el nem mulatom. A' mint én mind ezeket bételjesíteni igyekezem, sőt a' mennyire az erőtlenség engedi bételjesitem: Úgy segéljen engemet az én Istenem.” (11 – 271 – 2.)

A szöveg a bábák munkája, feladatai mellett számos korabeli társadalmi összefüggést, jelenséget is megvilágít. Minden mondata egyben a kor és a tájegység szokásrendjének a lenyomata; ám nemcsak a bábák feladatait írja le, hanem az egyházi keretek között működő hivatásos szülésznők erkölcsi normáit is igen szigorúan meghatározza. A magyarországi bábáság történetét feldolgozó művekből megtudjuk, hogy a szülés körül segítő asszonyok a tudásukat hosszú ideig tapasztalati úton szerezték. A 18. század közepétől változások történtek az ország egészségügyi hálózatában, így országos rendeletet adtak ki a bábák számára is, megindult a képzésük, s magyar nyelvű bábakönyvek jelentek meg (MARKOS 1988: 132). Az 1745-ben megjelent Pozsonyi Taxa (*Taxa pharmaceutica Posoniensis*) arról is rendelkezik, hogy ha minden faluban nem is, de legalább két-három szomszédosban legyen olyan szülésznő, akinek szülészmestertől vagy hatósági orvostól bizonyítványa van. A Taxában emellett utasításokat találunk a bábák életmódjára vonatkozóan is: becsületes, józan életet kell élniük, titoktartók legyenek, kerüljék a babonát, a hivatásuknak éljenek, s támogassák egymást. A szükségkeresztelőről és a szülő anya gondozásáról ugyancsak szó van az utasításokban.

A kórógyi bábaeskü szövegéből kiderül, hogy a bába a faluban hivatásos szolgálatban állt, csak megválasztása után történhetett az eskütétel, mégpedig a református egyház keretein belül. A bábaasszony erkölcsi jellemzői között a szövegben ki van emelve a lelkiismeretesség, a hűség, a szorgalom, a serénység. A korabeli viszonyok közepette külön jelentősége lehetett az esküszöveg ama kitételének, amely arra utasít, hogy a bába „személyválogatás nélkül” mindenkihez köteles kimenni, félretéve egyéni véleményét, gazdasági érdekét.⁵ Az 1770-es évektől már egyre több okleveles bába dolgozik, némileg kiegészül a terepre vitt felszerelés is, ám a korabeli adatok számos ún. kontárbába működéséről tanúsodnak, jóllehet a lelkészek – feltéve, ha tudomásukra jutott – kötelesek voltak jelenteni a kontárbába működését.

Az esküszövegnek fontos pontja a babonás cselekedetek tiltása, ezt ugyanis a rendszabályozás is hangsúlyozza: megtiltja a szülésznőknek a gyógyítást, a kuruzslást, különösen a mesterséges, korai szülés előidézését. Mindez azért is

⁵ A makói bábák adataiból az is kiolvasható, hogy a „tanult bábák” fizetése igen szerény volt, ezért gyakran folytattak kiegészítő tevékenységet (MARKOS 1988: 143).

fontos volt, mert a szülés körüli szokások és hiedelmek hagyományozásában mindig is fontos szerep jutott a bábáknak. A 19. századi kórógyi nagycsalád-szervezetben élő asszonyok sorsát jellemezve Penavin Olga megjegyzi: „Fogamzástáplálást nem ismertek, a nem kívánt terhesség ellen a méhbe feldugott zsihidgyökeret⁶, a cipekedést, nehéz terhek emelését, a hajlongást alkalmazták, hogy »elprecskálják«⁷ a nem kívánt gyermekáldást” (PENAVIN 1981: 153). A korabeli leírásokból megtudjuk azt is, hogy az egyház és a világi előírások ellenében sok esetben éppen a bábák éltetik, viszik tovább az ősi gyógyítási módokat, ők a füvek, fák és virágok gyógyerejének a tudói, a ráolvasások, régi regulák, az ártó és segítő erők, szerek és cselekmények ismerői és beavatott alkalmazói (PENAVIN 1981: 156). A református egyház már igen korán (az 1595-ös medgyesi zsinaton) megtiltotta a bábáknak e praktikák alkalmazását, ám ezek elhagyása csak nagyon lassú folyamat lehetett, hiszen orvos híján legtöbbször maga a közösség várta el tőlük ezt a tudást.

NYELVI SAJÁTOSÁGOK, ARCHAIZMUSOK

A bábaeskü szövegéből néhány jellemző régi és egyben nyelvjárási vonást emeltünk ki. A lexikai elemek közül archaizmusnak számít a 19. századi szövegekben a *teher* szó *tereh* alakváltozata. A szó bajor–osztrák eredetű⁸ *trächt* szó átvétele, a mássalhangzó-torlódás felbontása, a tárgyragnak felfogott szóvégi *t* elhagyása után alakult ki a *terex* > *tereh* forma, hangátvetéssel pedig a mai köznyelvi *teher* szóalak (vö. *keleh* > *kehely*, *kohnya* > *konyha*). A szövegekben mindvégig ingadozik a *lelkiesméret* és a *lélekiesméret* alak használata. Az összetett szó eredeti alakja *lelki ismereti* (= *lelke ismerete*) lehetett, amelyben mind az előtag, mind pedig az utótag egyes szám 3. személyű birtokos személyranggal van ellátva. Az előtag *-i* végződését a nyelvérzék utóbb képzőnek fogta fel, és ekkor az utótagban levő *-i* személyrag elmaradt. Később *lélekismeret* ’lelkiismeret’ összetétel is keletkezett (pl. NySz⁹: *Lelekismeret ellen valo dologh*, 1636), de nem tudott gyökeret verni. A bábaeskü szövegében ezt a formát is megtaláljuk. A mai nyelvhasználatban már különösnek tűnhet az *idétlen szülés* szerkezet, ám itt az *idétlen* jelző jelentése ’idő előtt született, koraszülött’ volt, csak az 1750-es évek táján alakult ki a szó ’ügyetlen, ostoba’ jelentése.

⁶ Penavin Olga: *Szlavóniai (kórógyi) szótárában zsihit* alakban találjuk a szót ’vadmályva’ jelentésben (Forum, Újvidék, 1968–1978).

⁷ Penavin Olga: i. m. I. kötet, 192.: ’magzatot elhajt’.

⁸ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4.* Főszerk. Benkő Loránd. Budapest, 1967–1976. (Röv.: TESz)

⁹ SZARVAS Gábor–SIMONYI Zsigmond: *Magyar Nyelvtörténeti Szótár I–III.* Budapest, 1890–1893. (Röv.: NySz)

Az esküszövegek helyesírását meghatározza az a körülmény, hogy több jegyzőkönyvből valók, elemzéskor számos egyéni nyelvi és írássajátossággal kell számolnunk. A jegyzőkönyvvezetők kivétel nélkül törekedtek a köznyelv írott normájának a megvalósítására, s ez nemcsak arra az esetre érvényes, amikor a leíró nem helyi illetőségű, de a csúzai, laskói, kórógyi lejegyzők is kerültek a táji jellegzetességeket. A szövegeken átütő nyelvjárási sajátosságok nem markánsak, esetleg vitás-peres ügyekről tájékoztatva idéznek egy-egy tájszót, helyi frazémát. Leggyakrabban előforduló jelenség a szóvégi mássalhangzó-nyúlás a szövegekben: pl. *városbann, hivattatván, helységbenn, nevezetesenn* stb. Penavin Olga a baranyai tájnyelvi atlaszban hangsúlyozza ennek a geminációnak az általános előfordulását (PENAVIN 1969: 6). Ehhez hozzátehetjük, hogy a vizsgált szövegekben a *-ban/-ben* rag n-je szinte következetesen megnyúlt. A hiányjel használata (a', 's) is egyénenként, kötetenként váltakozó, nagyban függ az illető személy írásbeli műveltségétől, felkészültségétől.

AZ EGYHÁZI ÉS AZ ISKOLAI ÉLET RÉSZTVEVŐINEK ESKÜSZÖVEGEI

Az alábbiakban három esküszöveg a református egyházi élet belső működését érinti, ezek *Egyházi előírások* (Protocollum) címmel jelentek meg két jegyzőkönyv anyagában; az iskolafelügyelő esküszövege pedig egy harmadik könyvben bukkant fel. E szövegek mondatai az egyházi személyek feladatköreit, kompetenciáit fogják át, ugyanakkor azokat az elvárásokat is leírják, amelyeket a közösség az illető személy iránt támaszt. A pártatlan állásfoglalás, a megvesztegethetetlen jellem, a titoktartás, a lelkiismeretes odafigyelés és a hűség csak néhány azok közül a követelmények közül, amelyek az esküszövegekben felbukkannak. Ez egyformán vonatkozik a presbitérium tagjainak, az asszessoroknak, az egyház gondnokának, valamint az iskolafelügyelőnek a megválasztására.

(1) „Presbyterius Esküvése formálya

Én N. N. esküszöm az élő igaz Istenre, hogy az én Presbyteri hivatalomban mellyre választattam, hivenn és jó lelkiismerettel eljárók, az Ekkleziásiai Gyűlésekben valamikor Törvényes akadály által meg nem gátoltatom, mindenkor meg jelenek azoknak végzéseit idő előtt és a' hol helye nints nem hintegetem, átaljába magamat az Ekkleziásiai u: m: Superintendentia, és Tractus rendeléseihez tartom; nevezetesenn az Istentiszteletnek illendően és jó rendel [!] való folytatására vigyázok, mindenféle alami'snáknak a' magok céljokra való fordítását szemem előtt tartom, a' Templom, Parochia, Oskola fundusának jussát és szabadságát oltalmazom, az Ekkleziásia minden Épületeinek épségben való meg tartására figyelmezek, minden fundusairol, javairól, jövedelmeiről számot adatni köteles-

Evocatumok.

Ésküvés formája Gyháryra.

En N. N. esküszöm az élő igaz Istenre, hogy az én Gondviselőm
 hatalomban a mellyre választattam, hűséggel és szelívséggel,
 szelívséggel és fogalmatossággal eljárak, neveteseim, hogy az élő
 Isten épületére és földjére is egyéb dolgokra gondoskodom, és okosom
 vigyázok, javátalait a szemnyire lehetőléttem, teméltem és jó
 pontom, hogy a Gyülekezetben ámban, és háborúság, ne támadjon
 Jött imádkozni a külső Istentel tisztelettel, gondoskodom és életem
 szelívséggel igyekszem. Az egyházi dolgokra, az ő jóvávalom, és
 jövedelmére gondoskodom, és a szemnyire lehetőléttem, teméltem
 jött vagy lesemből kimenő pénzt, amit firta az államnak,
 igazam felegettem (jegyzettem) az idegen helyre és háború
 ra nem fordítom. Azon minden gondviselőmre biztatattal
 amak idejében hamis adni lehet. Et omnia in omni
 életet be teljesíteni igyekszem, Jött a szemnyire az élő Isten
 Engedi bízattal. Így jegyzem Engem az Isten.

En Gyháry Ésküvés formája a furatoréhoz lehet alkalmazni.

Ésküvés formája

En N. N. esküszöm az élő igaz Istenre, hogy a Dábi
 hivatalomban, a mellyre választattam, jó szelívséggel, hűséggel,
 szelívséggel és fogalmatossággal eljárak, neveteseim, hogy az élő
 Isten hatalomban minden bizonnyal, reménytel, és szelívséggel,
 nélkül, más dolgaimat feletem jövedelmére, és elmagam, arotai ártó,
 les fajtalmat és bízattal, les, les, les, les, les, les, les, les, les, les,
 mal, jegyzem, a külső Istentel tisztelettel, gondoskodom és életem
 lelkem; ha bízott volna amak a D. bízattal, Jött az egyházi
 Tamtéhoz vigyázom, vagy rittem, Jotta sem a bízattal, Jött,

ségemnek esmérem, az Egyházi renden lévő Hivatalbéliek fizetésének mind kész pénzben mind természetben a' tartozó mennyiségben és minéműségben annak idejében minden hátra maradás nélkül való meg adását eszközölöm – a' mint én mind ezeket egész hűséggel, tellyes tehetségem szerént telyesíteni igyekezem: úgy segéljen engemet az én Istenem.” (11 – 161 – 2.)

(2) „Ekklésia Gondviselője Esküvése formája Egyházfaje is

Én N. N. esküszöm az élő igaz Istenre, hogy az én Gondviselői hivatalombann a mellyre rendesenn választattam, tiszta jó Lelekiesmérettel hivenn és szorgalmatosann eljárók. Nevezetesenn hogy az Ekklésia épületire, földjeire 's egyéb Birtokaira: gondosan és okosonn vigyázok, javatskáit a' mennyire lehet óltalmazom, kéméllem és szaporitom, hogy a Gyülekezetben zenebona, és haborúság ne támadjon sótt inkább a külső Isteni tisztelet rendesenn és ékesenn fojjon szivesenn igyekezem. Az Egyházi Szolgákra, az ő jövedelmek befizetésére szorgalmatos gondom leszen, az Ekkléziának kezembe jövő vagy kezemből kimenő pénzt mint szinte az alamisnát igazánn feljegyzem (:jegyeztetem:) azt idegen helyre és haszonra nem fordítom. Végre minden gondviselésemre bizattattakról annak idejében számot adni kész leszek. A' mint és mind ezeket bé tellyesitem. Úgy segéljen engemet az Isten.

Az Egyházfi Esküvése formáját a' Curatoréhoz lehet alkalmaztatni.” (11 – 271.)

Az esküszöveget megelőzően megjegyzést találunk arra vonatkozóan, hogy a gondnok, a kurátor és az egyházfi azonos szöveggel feleskethető.

(3) Asszesszori¹⁰ esküszöveg

„Én N. N: esküszöm az Élő Istenre, hogy én mint ezen Helv: Vallásu Alsó Baranyai és Bátsi Egyházi képpen egyesült Papi Vidék Assessora, a' tisztelt Megye Consistoriuma Ülésekben előforduló mindennemű ügyekben kérdésekben és tárgyakban félre tévénn félelmet, adományt szeretetet, magam hasznát és minden más mellelleges emberi tekintetet a' szerént a' mint az Isten, a' Törvény, az Egyházi Canonok rendszabásai szerént meg esmerem és által látom lelki esméretesenn, kinek kinek igasságot szolgáltatni és igaz ítéletet fogok hozni a' Consistorium titkait sem szóval, sem írással, sem intéssel, sem másként kinyilatkoztatni nem fogom. A' Consistorium vagy Elöljáróim által reám bízandó vi'sgálatokban, megbízásokban és kiküldésekben híven és szorgalmatosann eljárók, – az effélékről szóval vagy írásban adandó tudósításaimat híven és igazánn úgy amint láttam, hallottam és tapasztaltam előadni fogom. Isten engem úgy segéljen Ámen.

¹⁰ A latin *asszesszor* szó jelentése 'hatósági testületnek, tanácsnak tagja, ülnök, aki a testület gyűlésében szólási és szavazati joggal is bír'. Így nevezték régebben a törvényszék bíráit, valamint a római katolikus szentszéki bíróság tagjait (szentszéki ülnök).

Kiadta Csúzáán April 17^{ki} 1833.

Rátz Péter Tract Vnot. mp.” (10 – 66 – 7.)

(4)¹¹ „1845^{ik} év Május hó 27^{ik} több következő napjain Sz. Lászlóban T verőcze megyében tartatván a Helv. Vallástételt tartó alsó Baranyai s Bácsi egyesült E vidéki tanácsgyűlése.

Ugyan azon jegyzőkönyv 16 sz alatt a jelen évi E vidéki Tanácsgyűlésen megjelenhető Iskolai felügyelő Tisztelendő Urak felesketése határozatván, az esküforma készítése pedig a Fő Jegyzőre bizatván, az általa készített és némi javítás mellett a jelen évi tanács által helybehagyott esküforma szerint T Vinczy Ferencz és Vághó László Iskolai felügyelő Urak fel is eskettettek a jelen nem lévő Iskolai felügyelő Urak pedig a Baranyai részről Fő esperes Úr előtt Szappanos László Úr jelenlétében, a Bácsi részről pedig Fő Jegyző Úr előtt Gózon Zsigmond Úr jelenlétében rendeltessék az esküt mielőbb letenni a helybe hagyott esküforma im ez:

Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy én, mint ezen helv. hitű alsó Baranyai s Bácsi egyesült Egyházvidéki Tanács által kinevezett iskolai Felügyelő hivatalos kötelességeimet, nem tekintvén adományt, kedvezést félelmet, magam hasznát kényelmemet, és egyéb más emberi nézetekre lelkiismeretesen teljesíteni fogom. A reám bízott iskolában az E. vidéki tanács által jóvá hagyott tanítási rendszert és szabályokat gyakorlatba hozatom; – a tanítókat szorgalmas és értelmes oktatásra, vallási buzgóság terjesztésére serkentem és vezetem; a növendékek szellemi erkölcsi és vallási kiképezetésüket szorgalmazom, a fenytékben illendő mértéket és szelid bánásmódot sürgetek; az iskolákat nem csak köz vizsgálatokra, hanem idöm és hivatalom engedvén többször is meglátogatom, szoros vizsgálatot tartok, azoknak eredményeiről szóval vagy írásban adandó tudósításaimat az E. vidéki tanácsnak hiven és igazán előadom, s hivatalomban pontosan eljárandok. Isten engen úgy segítjen amen.” (09 – 2 – 3.)

AZ ESKÜSZÖVEGEK NÉHÁNY JELLEMZŐ VONÁSA

Gyakori jelenség a felsorolás és a halmozás: „félre tévénn *félelmet, adományt szeretetet, magam hasznát és minden más mellelesleges emberi tekintetet*”, „*láttam, hallottam és tapasztaltam*” – e jelenség az esküszöveg retorikai velejá-rójaként a hatásosságot, a mondanivaló nyomatékosítását szolgálja. A szókészleti elemek közül korábbi idők hangulatát idézi a *zenebona és háborúság* mellérendelő szerkezet első eleme, jelentése a szövegben: ’hangos, zajos veszekedés, perpatvar’. A gondnoki esküszöveg kicsinyítő képzős *javacska* formája nem a

¹¹ A Kórogy-vidéki iskolai felügyelő esküszövegének ismertetésekor a jegyzőkönyvnek kisé-szélesebb kontextusát közöljük, ami által nemcsak egy esküszöveg-minta, hanem egy konkrét esemény is elénk táru.

kis mennyiségre, hanem a tájnyelvben megszokott becéző-óvó jelentésre utal. A presbiteri esküszövegben különös hangulatú a *hinteget* gyakorító ige, amely egyrészt a titoktartásra, az eklézsiái gyűlésen elhangzó információk őrzésére vonatkozik, másrészt pedig utal a presbiterek etikai kódexére is; ugyanakkor az *alamizsna* kifejezés is sokkal szélesebb jelentéskörű itt: az eredeti görög szó 'támogatás' jelentését is feltételezi.

Az iskolafelügyelő szellemi és erkölcsi kritériumai között fontosnak tűnik a szorgalmasság és a határozottság: „nem tekintvén adományt, kedvezést félelmet, magam hasznát kényelmemet” – ez a mondat a korabeli oktatási viszonyokról is sokat elárul. A felsorolás néhány fontosabb körülményt említ: a megvesztegetés tényét, a fenyegetés lehetőségét s azoknak a gyarló emberi tulajdonságoknak a tudatos kerülését, amelyek a jó tanító egyéniség számára fontosak voltak. Az esküszövegben hangsúlyos helyet kap az iskolai fenytés kérdése. Penavin Olga a szlavóniai élet leírásakor említést tesz arról, hogy a szuperintendensi jegyzőkönyvekbe az is bekerült, hogy a tanítók alkalmanként súlyos testi sértést követtek el: „A tanító a fegyelmezésre nem sajnálta a botot, a pofonokat. Néha a kegyetlen verésnek következményei is lettek, mint 1863. febr. 1. napján jegyzik. Popsár István arról panaszkodik, hogy »kislánya nem akart felmenni az iskolába, mivel a tanító gyakran pofoz, annyira, a fél fülére meg is siketült«” (PENAVIN 1981: 193). Az iskolák – egyháziak lévén – függtek az egyházi felettes hatóságtól, az látta el őket tanszerekkel, könyvekkel, ugyanakkor a tanítás tartalmát, „a jóváhagyott tanítási rendszert” is előírták. Az egyház végezte az oktatás színvonalának ellenőrzését is, a diákok vizsgáztatását a templomban a kurátor, az esküdtek, a közülük választott inspektorok és a szülők előtt (PENAVIN 1981: 191).

A nyelvi jellemzők közül az iskolafelügyelő esküszövegében figyelmet érdemel az *eljárások* típusú jövő idő használata, amely a szöveg korábról történő hagyományozódását mutatja. Ez a jövőidő-típus már nemigen lehetett használatos a korabeli szlavóniai élönyelvben, de az eskü szövege sokkal korábbi nyelvhasználatot őrzött meg.

ÖSSZEFOGLALÁS

A különböző tartalmú esküszövegek azonos formai elemekkel rendelkeznek, a kezdő- és záróformula jelzi az egyházi szokásrendbe épülést. A jegyzőkönyvek kontextusából kikövetkeztethető, hogy kialakításuk, megfogalmazásuk eltérő személyekhez köthető, amit nemcsak a más-más forrás, hanem a nyelvi vonások (a zárómondat szórendje, szóválasztás, jelzőhasználat) is jeleznek. Kétségtelen tény, hogy a kor írásgyakorlatának igen magas szintjén álltak azok a nótáriusok, akik ezeket az esküszövegeket a kórógyi szuperintendensi jegyzőkönyvekbe beírták – értékes és sokarcú délvidéki magyar nyelvemlékeket hagyva ezzel ránk.

IRODALOM

- BALÁZS János 1985. *A szöveg*. Budapest
- BÓNIS György–KOVÁCS Ferenc 1961. Régi magyar esküminták. *Magyar Nyelvőr*. 57. évf. 279–295.
- BORBÉLY Judit. *A bábaság története Magyarországon a 18. század végétől a 20. század közepéig*
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/muzeumok/mamutt_evkonyv_11/pages/019_a_babasag.htm
- EÖRY Vilma 1995. *Stílusrétegek – szövegtípusok* = Laczkó Krisztina szerk.: *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 128–133.
- FÉNYES Elek 1839. *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben*. V. kötet, Pest
- GAZDAG István 1985. *Debreceni esküszövegek*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. 2. szám, 175–187.
- MARKOS Gyöngyi 1988. *Bábaság Makón*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1987/I. Szeged, 131–189.
- PENAVIN Olga 1969. *A jugoszláviai Baranya magyar tájnyelvi atlasza*. Újvidék
- PENAVIN Olga 1981. *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*. Újvidék
- RAJSLI Ilona 2001. *Múltbéli tájak üzenete*. Becse

Oaths from Kórógy

In the five volumes of 19th century hand-written registers plundered from Kórógy, Croatia, in the early 1990s, there is an abundance of valuable text samples of oaths of office to be taken by elders, assessors, school intendants, senior elders, and midwives. These formulaic canonical texts represent a linguistic heritage of the regional language; according to their archaic features they bear significance of the regional dialect; at the same time, they are authentic cultural-historic documents; whereas the midwives' oath contains important ethnological facts. For such reasons, these texts of oaths need complex textual analysis and approach.

Keywords: Reformed Church oaths, Slavonia, linguistic heritage, textual analysis, cultural history

Beérkezés időpontja: 2013. 07. 03.

Közlésre elfogadva: 2013. 07. 23.